

MONESTIR DE SANTA MARIA DE BELLPUIG DE LES AVELLANES.

Rubió, que després de passar per diverses mans, el 17 de març d'enguany fou subhastada i afortunadament adquirida per la Generalitat de Catalunya.

Finalment, el 1910, el monestir fou adquirit pels germans maristes per convertir-lo en el seu seminari i noviciat, que encara perdura. Dels edificis actuals, de romànic se'n conserva només el claustre, la sala capitular és del segle XIII i l'església, que substituï la primitiva, és gòtica del segle XIV i resta inacabada. Només té la capçalera i l'arrencada de la nau.

El claustre, construït el segle XII, és de planta rectangular, té vuit arcs de mig punt als costats curts, i onze en els llargs. Són suportats per columnes dobles i a més per uns pilars amb quatre columnes adossades. La decoració dels capitells va ser feta en poc relleu i emprant una tècnica pobre. És llisa en la seva meitat i en la resta hi ha motius vegetals, animals i humans. La sala capitular és quasi quadrada, té quatre columnes que la divideixen en nou espais, tots els coberts amb volta d'arestes.

Recopilació: Joan Codina i Bernaus

Fotos: Lluís Fernández i López

BIBLIOGRAFIA

Pallars:

Catalunya Romànica, vol. XV, Pallars.

Guies Catalunya Romànica, vol. 8: Pallars Sobirà, Pallars Jussà i Vall d'Aran.

Catalunya poble a poble, edicions 62: Tremp.

La Noguera:

Catalunya Romànica, vol. XVII, Noguera

Guies Catalunya Romànica, vol.17: El Solsonès i la Noguera.

Conjunt Monumental de Sant Pere d'Àger. Fulletó de la Generalitat de Catalunya. Patrimoni 2010.

Vila d'Àger: www.ccnoguera.cat/ager

Tríptic del *Parc Astronòmic Montsec*. Consorci del Montsec.

Monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes: www.monestirs.cat

Núm. 110

22 i 23 d'octubre de 2011

PALLARS JUSSÀ I LA NOGUERA

SANTA MARIA DE COVET (ISONA)

És esmentada en unes donacions al principi del segle XII i més tard, al segle XIV, constava com a parròquia del terme del castell de Llordà. L'any 1921 fou declarada monument nacional. De l'any 1981 al 1986 es procedí a una restauració i rehabilitació. Actualment depèn de la parròquia d'Isona.

SANTA MARIA DE COVET. Portal monumental. .

SANTA MARIA DE COVET. Façana principal i part posterior amb els tres absis.

L'església és d'una sola nau capçada per un transsepte, un absis i dues absidioles semicirculars. La nau té coberta de volta de canó que arrenca d'una imposta bisellada. Els braços del transsepte són també amb coberta de volta de canó, però la seva alçada és menor. La nau disposa de dos arcs torals suportats per pilastres semicirculars amb base i capitell superior. La decoració dels capitells és amb fulles d'acant, animals enfrontats i figures humanes. La volta de l'absis arrenca d'una imposta ornamentada amb motius vegetals, animals i geomètrics. Ambdós costats de l'absis hi ha unes mènsules amb figures humanes en un to lúdic i màgic. El campanar, adossat al mur nord, és una torre prismàtica de base rectangular, que només té una part del primer pis amb coberta de dues vessants i obertures per a les campanes.

SANTA MARIA DE COVET. Detall de les escultures del portal monumental.

formen un cos separat de les naus. També hi ha un portal de mig punt, d'accés a la nau, una finestra central d'una sola esqueixada i una de doble esqueixada, al mur lateral.

La canònica tenia, per tot el temple, un conjunt d'escultura del segle XI molt important, actualment només en resta la ja descrita. Algunes peces recuperades es troben al MNAC, el Museu Diocesà de Lleida i a la casa parroquial d'Àger, però fins i tot n'hi ha en alguns balcons de la vila. També hi havia pintures murals, al MNAC. Es conserven fragments de l'absis.

PARC ASTRONÒMIC DEL MONTSEC (ÀGER)

Disposa de tres espais: l'exposició permanent, que acosta el visitant al món de l'astronomia i al medi natural del Montsec; el parc de telescopis, dedicat a l'observació del firmament, i l'ull del Montsec, consistent en un planetari que permet recrear el firmament i a més, la seva cúpula s'obre y permet observacions nocturnes del cel.

SANTA MARIA DE BELLPUIG DE LES AVELLANES

El monestir nasqué l'any 1180, de la fusió de dues comunitats, fundades el 1166. Una de premostratenca i l'altra que era filial de l'abadia de Casa Dei (Occitània). Fou la primera, i durant molt de temps l'única comunitat premostratenca de Catalunya. Eren agustins reformats i portaven una vida més austera i monacal. L'abadia anar rebent nombroses donacions de senyors que buscaven sepultura al monestir i l'any 1195, el rei Alfons I el Cast la posà sota la seva protecció i l'honorà amb privilegis i donacions. Al principi del segle XIV, s'iniciaren les grans construccions, però poc més tard, arribà l'estancament i la decadència, que s'agreujà entre l'any 1479 i el 1547, en què va tenir vuit abats comendataris. La decadència era molt greu. Als inicis del segle XVIII era gairebé en ruïnes, però es restaurà i tingué una última etapa d'esplendor, gràcies a quatre abats de forta personalitat.

Després de la desamortització, l'any 1840 fou venut i el propietari conservà la majoria del patrimoni artístic. No fou així en la segona venda del 1906. El nou propietari el banquer Agustí Santesmases va vendre els sarcòfags gòtics del comte Ermengol X, del comte Àlvar I, de la seva muller Cecília de Foix i el d'Àlvar d'Urgell, al museu "The Cloisters" de Nova York i encara hi romanen. També va vendre la imatge de la Mare de Déu, gòtica del segle XIV obra del mestre de

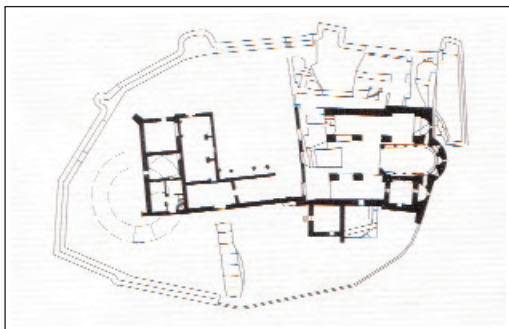
ample que les naus), un absis central i dues absidioles laterals. Ambdós extrems del transsepte disposen d'una cúpula sobre trompes, que cadascuna sosté un campanar de torre. Només s'ha conservat el sud, està coronat per unes golfes tardanes i un altre campanar de cadireta.

Els absis foren incorporats a la muralla del recinte, però només el central sobresurt a l'exterior on hi ha un fris de arcuacions llombardes. L'interior d'aquest absis està molt decorat, disposa de cinc arcades suportades per columnes amb capitells esculpits. Dues cornises decorades, una per sota i l'altra per sobre, recorren les arcades. Les tres centrals, cada una emmarca una finestra i a les altres dues laterals s'obre a cadascuna un estret passadís de comunicació amb les absidioles. A la nau només hi ha un capitell adossat a un pilar.

Com ja s'ha esmentat, la nau fou allargada cap a l'oest, al mateix moment que construïren el claustre gòtic, que substituï totalment al romànic. A la façana de ponent hi ha tres portals adovellats, un per cada nau. El central té un nivell més baix per poder accedir al soterrani.

El temple inferior, anomenat Sant Maria la Vella, té també una planta molt singular. Fou construït al segle XI amb formes arquitectòniques anteriors (segles IX o X). Té tres naus, però estan totalment separades entre elles, cosa gens habitual. Només es comuniquen per una finestra a cada costat. Actualment, la nau central té un tram sense coberta i un altre amb volta de canó. Les dues naus laterals tenen el mateix tipus de coberta i disposen en el seus respectius murs exteriors d'una porta de mig punt i dues finestres.

Existeix un altre espai, la cripta, que és de tres naus separades per columnes, d'on arrencaven els arcs que suportaven la volta d'aresta. Està

SANT PERE D'ÀGER. Planta del Servei d'arquitectura de la Diputació de Lleida.

situada a sota de la capçalera de l'església superior. L'absis central segueix el mateix contorn del superior i té tres finestres d'una sola esqueixada i dos passadissos que comuniquen amb les capçaleres de les naus laterals, les quals són molt especials. Tenen forma quadrangular, volta de canó que arrenca gairebé del sòl i

Les parts més remarcables de l'església són la portada i la galeria interior. La portada, s'obre a ponent i és d'una gran riquesa iconogràfica amb tres temàtiques: l'astrològica (zodiàc cristianitzat), la caiguda d'Adam i Eva, i la redempció. Es compon de quatre arquivoltes en gradació, de les quals dues es recolzen amb columnes i capitells, i d'un timpà recolzat per dues mènsules.

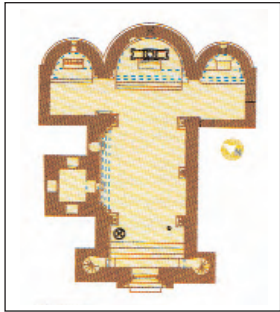

SANTA MARIA DE COVET. Arquivolta externa. Gèmini damunt del símbol del dimoni, el pecat original i els joglars.

L'arquivolta externa, representa les dues primeres temàtiques: hi ha el pecat original, Gèmini es recolza amb un cap (el diable), saltimbanquis (al món a l'inrevés, després del pecat original), música culta de David (el bé) i la popular dels joglars (el mal).

L'arquivolta mitjana, l'interior i el timpà estan dedicats a la redempció. A la primera, es troba la Mare de Déu i l'Infant, el profeta Daniel amb dos lleons, Noé amb dos colomins i Abraham amb un xai. A la segona, hi ha diversos àngels i dues figures del tetramorf, sant Marc i sant Lluc. Al timpà, en el centre, hi ha la "Maïestas" dins d'una màndorla sostinguda per un serafí i un querubí i als costats, les altres dues figures del tetramorf (sant Mateu i sant Joan).

Finalment en els capitells, el de l'esquerre, Samsó que mata el lleó i el de la dreta, la "Maïestas Domini". En ambdós costats de la portada hi ha un lleó devorador. Cobreix la portada una teuladeta sostinguda per vuit grans permòdols i encara més amunt s'obra una rosassa circular amb un

SANTA MARIA DE COVET. Planta publicada a Guies de la Catalunya Romànica, vol VIII, p. 119.

cercle central i vuit columnetes. Aquesta façana principal, té també dues torres, una a cada costat, de la mateixa alçada de la coberta i ambdues disposen d'una escala de cargol que puja a la galeria i continua fins a la coberta.

La galeria interior, està al nivell de la rosassa, consta de quatre arcs sostinguts per cinc columnes que arrenquen del paviment i tenen capitells bellament decorats amb motius vegetals, animals i humans.

L'aparell de tot l'edifici és de carreus ben tallats, polits i molt uniformes. Procedents de l'església es conserva, al MNAC, una talla de fusta policromada de la Mare de Déu amb el Nen, i al Museu Episcopal de Vic, un encenser de bronze.

SANTA MARIA DE LLIMIANA

La propietat del lloc, els segles X i XI es debatia entre els comtes d'Urgell i del Pallars Jussà. El segle XIII, en una dècima papal, s'inclouïa dins el deganat de Tremp i actualment depèn de la parròquia d'aquesta població.

L'església, es pot datar al segle XI i és d'arquitectura romànica llombarda. Consta de planta basilical, tres naus sense transsepte cobertes amb

LLIMIANA. Església de Santa Maria, construïda damunt d'un impressionant roquissar.

SANT PERE D'ÀGER

La canònica fou fundada per Arnau Mir de Tost, que també comprà una exempció episcopal (butlles papals del 1060 i 1063) que la deslligà dels bisbats i la sotmeté directament a la Santa Seu. L'any 1068, Arnau Mir i la seva muller Arsenda van cedir el castell a la canònica i a més l'hi feren importants donacions que continuaren el seu gendre i el seu nét.

La canònica es convertí en una abadia. Inicialment seguien la regla aquisgranesa, però abans de 1112 adoptaren la regla reformada de Sant Agustí.

Fins el 1132 el monestir visqué un fort creixement patrimonial, l'abat era el senyor de 38 parròquies i 16 annexos. L'acumulació de riquesa conduí a la comunitat a un clima de relaxació religiosa i vida sumptuosa. S'efectuaren obres com altars, retaules, i un claustre gòtic. Per intentar redreçar la situació religiosa foren nomenats dos nous abats. Primer sant Bernat Calvó i després el bisbe de València que va redactar, el 1258, nous i severs estatuts, però no aconseguiren redreçar-la. A principis del segle XV s'inicià la decadència. Va ser per diverses causes, una de les quals pel fet que des de 1433 va ser regida per abats comendataris. El 1592, l'abadia va ser secularitzada i després es convertí en col·legiata i arxiprestat. Els segles XVII i XIX, les guerres dels Segadors i la Carlina, en què el recinte s'utilitza com a caserna, causà la ruïna del monument, encara que en la Col·legiata s'hi mantingué el culte fins el 1840.

Les ruïnes de l'antiga canònica, parcialment restaurades, evidencien que va ser un magnífic conjunt monumental. Va ser construït a la segona meitat del segle XI amb notables reformes entre els segles XIV i XV. Es conserva part de l'església canonical (temple superior) i les estructures del soterrani (temple inferior) edificat aprofitant el desnivell natural del terreny.

El temple superior, tenia, abans de l'ampliació del segle XIV, una planta quasi quadrada. És del tipus basilical, amb tres naus cobertes amb volta de canó, capçades per un transsepte molt especial (només és una mica més

SANT PERE D'ÀGER. Capçalera i campanar.

L'església, que més tard passà a ser una col·legiata, és coneguda com Sant Maria de Valldeflors. Al llarg de la seva història ha sofert moltes modificacions en diferents estils, però se l'inclou en el gòtic tardà. Consta d'una gran nau, coberta amb volta de creueria i capçada per un absis semicircular reforçat exteriorment per uns robustos contraforts. Una bonica imatge gòtica, de fusta policromada, de la Mare de Déu presideix l'església.

VILA I CASTELL D'ÀGER

El lloc ja era poblat en època ibèrica i romana. Més tard fou ocupat pels musulmans, que possiblement hi construïren una fortalesa. El magnat Arnau Mir de Tost reconquerí tota la zona, primer l'any 1034 i definitivament el 1047 i en el mateix lloc bastí un castell i el convertí, fent-hi un palau, amb la seva residència preferida. Al seu costat, fundà la canònica de sant Pere. A la segona meitat del segle XI la vila tingué un gran creixement. Segurament fou quan es bastiren les muralles, de les quals en resta gran part. Amb tot, no estan documentades fins el 1100.

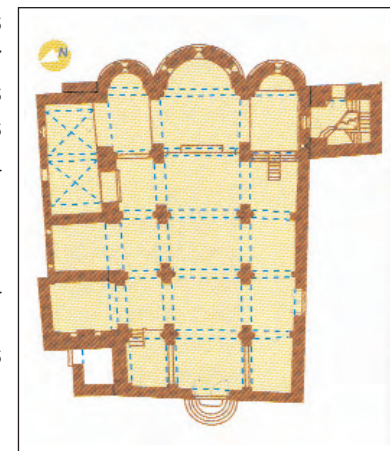
La vila es divideix en tres barris: Sant Martí, Solsdevila i Sant Pere, que es distribueixen esglaonadament sota el castell i conflueixen a la Plaça Major. El primer estava en el principal accés venint de Balaguer pel camí romà, el segon va créixer a redós de l'església parroquial de Sant Vicenç (la primera construcció era del segle XI) i la tercera al voltant de la canònica.

A les muralles, s'obren tres portals, un a cada barri, el de Sant Martí, el de Solsdevila i el del Pedró. Al carrer de Sant Vicenç hi ha l'antic hospital del segle XV, l'antiga paeria i el forn comunal del XIV; al carrer de Solsdevila hi ha les restes d'un molí medieval i en el de Sant Martí la casa de Gaspar de Portolà. La Plaça Major era l'antic mercat i avui hi ha l'ajuntament del segle XVII.

El castell, tenia una muralla pròpia que abraçava la fortalesa i el barri eclesiàstic de la canònica. En la muralla es distingeixen tres etapes de construcció: la més antiga és islàmica del segle IX, té torres rectangulars i carreus molt grossos; la segona amb un aparell irregular i la tercera, del segle XI, amb carreus mitjans i escairats. En un moment indeterminat, s'aprofità com a muralla l'absis de l'església que forma una mena de gran bestorre circular. Dins del recinte fortificat hi ha escasses restes, l'antic palau s'enderrocà per ampliar les dependències de la canònica. Recentment s'han trobat vestigis d'una torre circular.

volta de canó i capçades per tres absis semicirculars. La volta està reforçada per quatre arcs torals i la divisió de les naus s'efectua per cinc arcs formers suportats per pilars rectangulars, adossats hi ha unes pilastres semicirculars des d'on arrenquen els arcs torals.

L'ornamentació exterior del temple és la clàssica llombarda, al mur sud en resta un fragment de fris amb set arcuacions cegues suportades per senzilles mènsules. Els absis disposen de arcuacions cegues i lesenes, i s'obren finestres de doble esqueixada disposades en dos nivells, sis al central i dues a cadascun dels laterals.

SANTA MARIA DE LLIMIANA. Planta publicada a *Guies de la Catalunya Romànica*, vol VIII, p. 135.

La porta principal, originàriament era la de la façana sud, es traslladà a l'oest. El campanar, també una mica més tardà, és una torre prismàtica adossada a l'angle sud del temple i està coronada amb finestres per allotjar les campanes. El mur sud manté l'aparell original amb carreus petis, molt uniformes, i disposats en filades regulars. En canvi, el nord fou molt alterat amb la posterior construcció de les capelles.

CASTELL DE MUR (GUÀRDIA DE NOGUERA)

Està datat l'any 969 i era propietat dels comtes de Pallars Jussà. A mitjan segle XI, fou cedit en feu a Arnau Mir de Tost, anys més tard, la seva filla, que era l'esposa del comte de Pallars, el rebé en herència i retornà als comtes que l'inf feudaren novament. Està documentat que el primer castlà fou Miró de Mur i posteriorment membres del seu llinatge. El darrer membre fou Hug Pere de Mur i Cervelló, a la primera meitat del segle XV. Després fou propietat de diverses famílies. Fins al segle XIV eren feudataris dels comtes de Pallars Jussà i llavors passaren a ser-ho dels de Barcelona.

L'edifici, és un exemplar excepcional de l'arquitectura civil del segle XI, s'assenta directament sobre la roca i per adaptar-s'hi, té una planta triangular allargassada i amb els angles arrodonits. Sembla la silueta d'un vaixell. El vèrtex nord del triangle l'ocupa una torre que sobresurt del mur, per fora segueix la seva forma arrodonida i per dintre és recta. La part inferior de la

CASTELL DE MUR. Vista exterior. A la dreta, planta publicada a *Guies de la Catalunya Romànica*, vol VIII, p. 110

torre és lliure i, a la part superior, suportada per un gran arc, hi ha una estança, il·luminada per cinc finestres d'arc de mig punt, a la qual s'accedeix per una porta també de mig punt, situada al nivell del pas de ronda de les muralles.

El recinte és emmurallat, disposa d'espitlleres i d'unes obertures, a la part baixa dels murs, possiblement per abocar-hi líquids. S'hi accedeix per una porta elevada de mig punt situada a la façana sud. Al costat oposat de la torre esmentada, n'hi ha una altra de cilíndrica, d'alçada similar, que disposa de dues portes d'accés, a diferent nivell.

SANTA MARIA DE MUR (GUÀRDIA DE NOGUERA)

L'església, situada al costat del castell, es bastí per impuls dels comtes de Pallars. Es començà entre l'any 1057 i el 1060 i s'acabà el 1069. A finals del segle XI, passà a ser una canònica agustiniana i fou escollida pels comtes de Pallars com a necròpoli familiar. Això comportà privilegis i donacions, i es constituí la pabòrdia de Mur que ocupava un extens territori del Pallars Jussà. A les darreries del segle XVI es convertí en una col·legiata secular, encara que conservaren els drets i les possessions que tenien. Després de la desamortització, l'any 1873 passà a ser solament una parròquia rural i les dependències canòniques foren abandonades. L'any 1920 fou declarada monument nacional.

El temple originàriament era de planta basilical de tres naus d'amplada similar, capçades per tres absis, el central més alt que els altres. Actualment només en resten dues, ja que la nord i el seu absis s'enfonsaren i foren substituïdes per tres capelles gòtiques. La coberta és de volta de canó reforçada per arcs torals. Les naus estan separades per mitjà d'arcs formers. Al mur sud s'obre la porta d'accés a l'església, té arquivoltes en gradació i està coberta per un porxo, que és més tardà. A la façana de ponent hi ha la porta que comunica amb el claustre. Actualment es troba a la nau central però, en origen, era al costat nord (avui es veu paredada). També s'obren dues finestres laterals de doble esqueixada i, emmarcat per un arc de mig punt, una de central geminada amb un ull de bou al damunt. A més, s'alça un campanar de cadireta de dos ulls.

Tot l'exterior, ha estat molt modificat. Només els absis estan decorats amb arcuacions llombardes i lesenes. A l'interior, fins el primer terç del segle XX, hi havia pintures murals. Actualment les de l'absis central estan al "*Museum of Fine Arts de Boston*" (USA) i fragments de l'absidiola al MNAC.

A finals del segle XI, com ja hem esmentat, l'església passà a canònica i es construí el clos canonical que consta d'un claustre i al seu voltant les dependències necessàries per a la comunitat.

El claustre és petit i de planta rectangular, té uns porxos, coberts amb embigats de fusta, sostinguts per arcs que es recolzen en una sola filada de columnes amb capitells, avui molt malmesos. Estan ornamentats amb motius geomètrics, vegetals, animals i humans.

TREMP

L'església de Santa Maria ja està documentada el segle IX amb el nom de "*Trimplo*". Al seu voltant, durant el segle XI, es va anar formant la vila i es bastiren unes primeres muralles. Inicialment la senyoria de Trepmp era dels comtes de Pallars, però a finals del segle XIII passà al bisbe d'Urgell. Al segle XIV ja era un important centre comercial i menestral i es referen les muralles per iniciativa del rei Pere el Cerimoniós, si bé s'enderrocaren l'any 1910 i només en resten tres torres, la del Mingo (a la porta de Capdevila), la de la Sagristia (al costat de l'absis de l'església) i la dels Padres (al portal dels Soldevila). Altres llocs d'interès són: la plaça de la Creu, on hi ha una bonica creu de terme, l'església i l'ajuntament, la plaça del Mercadal i algunes cases nobles.